

Kana ka kelītu kasyaiwe ūmūnthī ndūanī ya Īhithe. Īhithe nī ndūa nini kūya Nyeli Kenya ya katīkatī. Iny'aa mwana ena ūtanu mwīngī mūno.

Vena aka maūngeme ūtee wa nyūmba. Nī masangya kīoko tene. Vena syūki kuma nyūmba ĩmwe katī wa nyūmba ila syī mūsyī. Ve malondu mathyūmūite nza wa nyūmba mbinge mūomo.

Iveti syīna ūtanu mwīngī mūno. Nietie malū me kīvathūkanio. Nīmaetie nzavī, nthooko, mbemba, ūsūū mūkaatu, mūtu wa mbemba, mboka, maluu, maiū methī na meu na malū angī maingī.

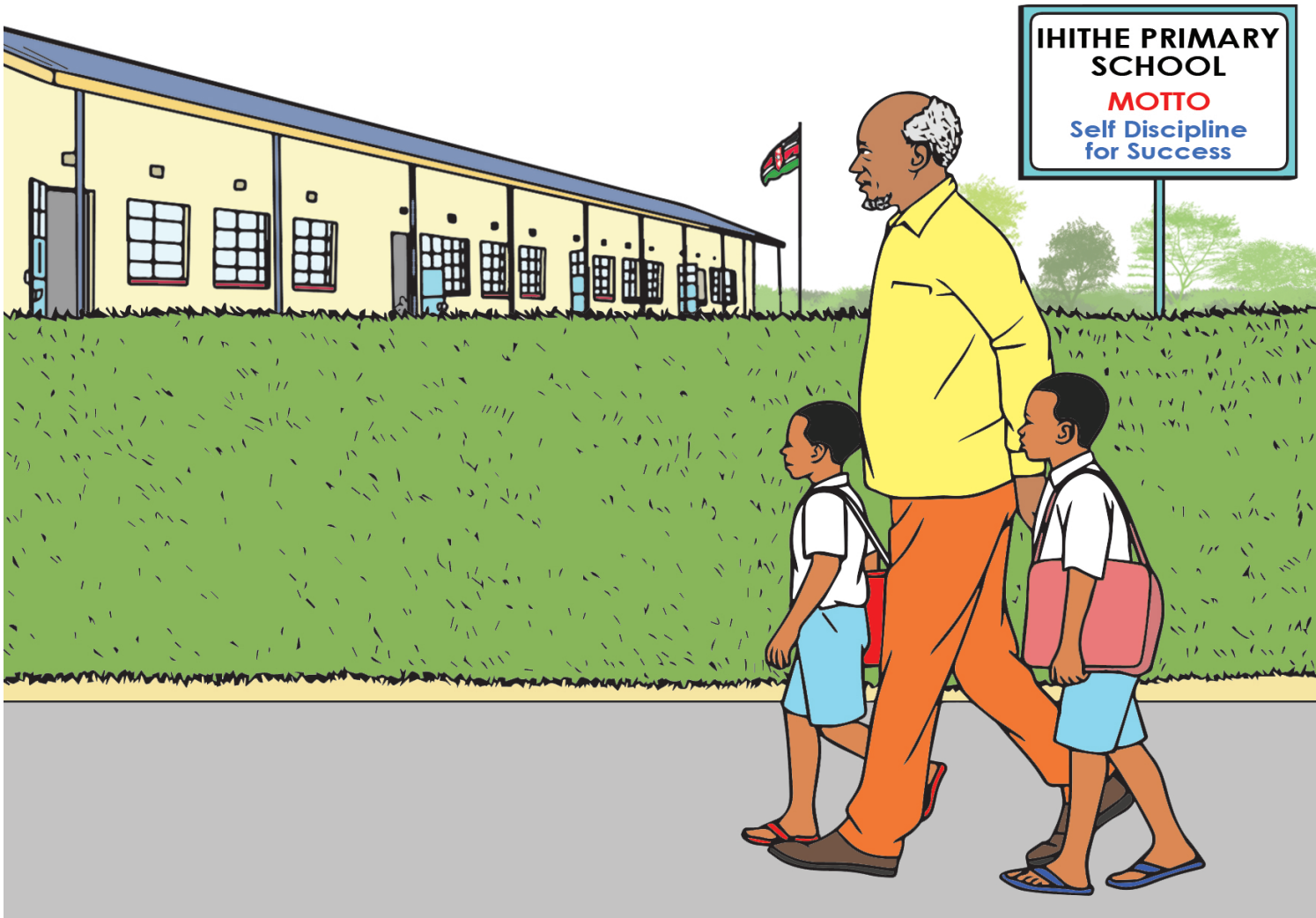

Īsyĩtwa ya kelĩtu kaa nĩ Wangarĩ! Nĩ ĩsyĩtwa ĩseo kwa kelĩtu kanini kaiũ. Keoneka kena viny'a. Keĩkala kayĩkoota moko onthe. Nokekwĩkya ntheele na maaũ. Keoneka takekwenda kũũlũka!

Iny'a wa Wangarĩ ena ũtanu mwingĩ mũno. Īthe nake ena ũtanu mwingĩ mũno. Ũũ nĩ mwana woo wa katatũ. Nĩ mũthenya mũnene mũsyĩnĩ ũũ ũmũnthĩ. Andũ ma mũsyĩ, anyanya na atũi nĩmokie kwona kana kaũkenge.

Nĩveĩthĩwa na sikũkũ nene vaa. Nĩveĩthĩwa na kũya na kũnywa kwingĩ vaa. Nĩveĩthĩwa na maluu ta mũkimwa, nyama sya kũvĩvya na suvu. Nĩveĩthĩwa na syaũnywa ta ũsũũ mũkaatu, kyai na ĩia ĩkaatu. Īĩ nĩ nzĩa ya kũmũthokya Wangarĩ mũsyĩ na ndũanĩ. Onthe nĩmekwinĩa kelĩtu mbathi nzeo.

Wangarĩ eanie mwĩĩ na ũmanyi. Na andũ onthe ndũanĩ nĩmamwendete. Andũ maĩkĩĩaa kana Ngai nĩwamwendete. Wangarĩ avikya myaka ĩtatũ ĩthe nĩwathamie kũma ndũanĩ ya ĩhithe. Nĩwathamie ena Wangarĩ na iny'a wake. Andũ ma ndũa ya ĩhithe nĩmeewie kĩmako kingĩ.

Wangarĩ aĩna a-anaa-iny'a elĩ. Ũla mũkũũ eetawa Nderitũ nake ũla mũnini eetawa Wambũgũ. Nderitũ na Wambũgũ nimaĩie mũno mũthenya ũla ĩthe, iny'a na Wangarĩ maendie.

Mayaathi sukulu mĩthenya ĩlĩ. Yu mekalaa na ũsũe na ũmae. Wĩa woo waĩ kũĩthya indo sya ũmae. Mũthenyanĩ wa katatũ, ũmae nĩwamatũngie sukulu wa ĩhithe.

ĩthe wa Wangarĩ athamĩie vandũ vetawa Naikulu. Ũũ nĩ mũsyĩ wĩ *Rift Valley* kĩsionĩ kĩmwe kya Kenya. Vakuvĩ na mũsyĩ wa Naikulu ve ĩia ĩnene yĩtawa ĩia ya Naikulu. Yusũite nyũnyi syĩtawa makooto.

ĩthe wa Wangarĩ aendaa Naikulu kũthũkũma. Athũkũmaa mũũndanĩ mũnene wa John Fletcher. Kĩla kwakya nĩwakamaa ng'ombe. Syavika katambanga nĩwatwaa ng'ombe ndĩthya.

Wangarĩ nĩweanie atw'ika mwĩitu mũnene. Nĩwavikisye myaka thanthatũ. Nĩwendete kũmũatĩia ĩthe kĩla vandũ ũkũthi mũũndanĩ. Nĩwendete kũmũkũlya ĩthe makũlyo ĩũlũ wa mĩtĩ. Nĩwatusaa malaa mĩtĩnĩ na kũmũtwaĩa iny'a wake.

Wangarĩ nĩwaaĩle kũthi sukulu. Vayaĩ sukulu mũũndanĩ ũũ mũnene. Wangarĩ avika myaka mũonza ĩthe nĩwamũtũngie vamwe na iny'a kwoo Ĩhithe. Anaa-iny'a nĩmatanie mũno kũmwona. Matyaakoma ũtukũ ũsu Wangarĩ aimatavya ngewa mbingĩ sya Naikulu.

Nĩwamatavisye ĩlũ wa mĩtĩ ĩla woonie mũũndanĩ Naikulu. Nĩwamatavisye ĩlũ wa ng'ombe sya ĩia na malondu na ingĩ mbingĩ. Nĩwendie mũũnda ũsu mũno. Ĩthe nĩwasyokie Naikulu mũthenya ũla waatĩe.

Nĩwamatiie Wangarĩ na iny'a Ĩhithe. Nderitũ and Wambũgũ maĩna ũtanu mwingĩ kwĩkala mũsyĩ mena Wangarĩ na iny'a woo ĩngĩ.

Ĩvinda ya kũthi sukulu yavika, ũmae wake nĩwamũtwaie sukulu wa Ĩhithe. Nderitũ na Wambũgũ nĩmatanie mũno kũmwona Wangarĩ sukulu. Nĩmamwonisye mawĩthyũlũlũko ma sukulu. Wangarĩ nĩwendeeiw'e nĩ mĩtĩ ĩla woonie sukulu.

Wangarĩ nĩwatanie mũno kwĩthĩwa e sukulu. Nĩwamwendie mwalimũ wake mũno. Mwalimũ wake eetawa Mrs. Mũtahi. Nĩwamamanyĩsye mbathi mbingĩ mũno. Na amamanyĩsya mbano mbingĩ mũno. Wangarĩ nake amatavya ngewa mbingĩ ĩlũ wa Naikulu. Mavinda maingĩ nĩwaĩaa nũndũ wa mea na ĩthe. Nĩwendaa kũsyoka mũũndanĩ.

Kĩla mũthenya aumĩte sukulu nĩwoonaa malaa maingĩ mũno nzĩanĩ. Nĩwatusaa amwe akamwonie ũsũe. ũsũe amwĩtaa syomĩtĩ nũndũ kĩa ĩvinda aneeneaa mĩtĩ.

Auma sukulu nĩwamũtetheeasya iny'a kuna ngũ kĩthekanĩ. Kĩla Wathanthatũ nĩwamũtetheeasya iny'a kũtava kĩw'ũ kuma ũsĩnĩ wa Kagumo. Kĩla Wathanthatũ nĩmaendaa ũsĩnĩ kũvũa ngũa. Nderitũ na Wambũgũ nĩmathambĩaa ndianĩ yaĩ vakuvĩ na ũsĩ.

Wangarĩ avika myaka
ĩkũmi na ũmwe
nĩwathamĩiwe St.
Cecilia Intermediate
school Matharĩ. Mrs.
Mũtahi, mwalimũ wake
nĩweewie woo mwingĩ
mũno. Nĩwamwendete
Wangarĩ mũno. Nĩwaisye
Wangarĩ aĩ mwĩitu mũĩ
mũno. Nĩwatetheasya
amanyĩw'a ala angĩ.
Amanyĩw'a nĩmaĩie mũno
meew'a kana Wangarĩ
nĩwathamiwe kuma
sukulunĩ woo.

Nderitũ na Wambũgũ nĩmamakie mũno. Wangarĩ ndakethĩawa
namo sukulu ĩngĩ. Wangarĩ ndakethĩawa namo mũsyĩ ĩngĩ.
Nĩmendaa kwĩthĩwa nake sukulu ũsu ũngĩ. Iny'a woo nĩwameie
kana sukulu wa St. Cecilia Intermediate waĩ sukulu wa eĩtu.
Waĩ sukulu wa kũkomwa.

Wangarĩ ndatembeaa kĩla kĩoko kũthi sukulu. Nĩwaekie
kũthũkũma mũũndanĩ ũndũ wathũkũmaa e mũsyĩ. Nĩwaekie
kũtava kĩw'ũ kuma ũsĩnĩ wa Kagumo. Ndakethĩawa aithi kuna
ngũ kĩthekanĩ. Kĩla Wangarĩ weekaa nĩ kũendeeaa na kũsoma.

Wangarĩ e sukulu nĩweethĩawa na mea ma kũthi mũũndanĩ ena ĩthe. Aĩna mea ma kũthi ũsĩnĩ. Aĩna mea ma kũthi kĩthekanĩ kuna ngũ. Sukulu syavingwa eethĩawa na ũtanu mwingĩ kwona ana -a- iny'a na andũ ma ĩhithe.

Ītina wa myaka ĩna Wangarĩ nĩwaminie masomo sukulunĩ wa St. Cecilia Intermediate. Eethĩwa e wa mbee kĩlasinĩ kyake. Na aendee athi sukulu wa Loreto Girls High School. Asoma na kĩthito mũno na avĩta mũtiani nesa mũno.

Wangarĩ eethĩwa e wa mbee nthĩ yonthe. Amanyĩw'a, alimũ na asyai ma sukulu wa Loreto matana mũthenya w'onthe! Kĩla ũmwe kũma ĩhithe eethĩwa aineena ĩũlũ wa Wangarĩ Muta. Ene nthĩ onthe ma Kenya nĩmeewie ũndũ mwĩtu woo weekĩte nesa. Amanenga kĩtumi kya kwĩthwa na ũtanu.

Mwaka ũla waatĩe Wangarĩ Muta nĩwanengiwe ũtethyo wa mbesa kũthi kũsomea Amelika. Athi kũsomea kolengyi yĩtawa Mount St. Scholastica College Atchison, yĩ Amelika. Ītina wa myaka ĩna anewa ndikilii ya mbee.

Amina kũkwata ndikilii ya mbee nĩwaendie kũsomea Univasĩtĩ ya Pittsburgh vala woosie ndikilii ya kelĩ. Akwata ndikilii ya kelĩ nĩwaendie kũsomethya andũ ũndũ wa kũsiĩa kũthokoany'a kana kũthũkyā nzeve. Kĩla ĩvinda nĩwalilikanasya andũ kana nthĩ nĩkwenda mĩtĩ mingĩ. Ūsũe ndaavĩtya kũmwĩta Syomĩtĩ.

Wangarĩ asyoka Kenya nĩwaandĩkiwe wĩa univasĩtĩ. Nĩwatanie mũno kũthũkũma na andũ me kĩvathũkanio. Ītina wa kavinda nĩwakomanie na Mwangi Mathai ũla wamũtwaie.

Ītīna wa kavinda Syomītī nīwatw'īkie mūsyai. Mwanake woo wa mbee eetawa Wawerū. Mwana woo wa kelī mwīitu weetawa Wanjīra. Wawerū nīwatanie mūno kwīthīwa na mwīitu-a-iny'a. Īny'a woo Wangarī nīwamūthokisye mwana wake wa kelītu na ūtanu mwingī mūno. Avoyie nī kana onake Wanjīra ethīwe syomītī.

Mwana woo wa ĩlumaita nake nīwe wa katatū aī wa mwīitu onake. Īsyītwā yake eetawa Muta. Wawerū na Wanjīra mayaatonya kūkoma Muta asyawa. Mūthenya w'onthe mendaa kwīkala vakuvī na mwiitu-a-iny'a woo kaūkenge.

Īvinda yīi yonthe iny'a woo nīwaendeeie na kūvanda mītī kūdū kwingī. Nīwambīisye itanda sya mbeū ya mītī ndūanī mbingī. Amathuthya ene ndūa maendee na kūvanda mītī. Amatavya aka no mūvaka mavande mītī nīkana makwate ngū.

Wangarĩ nĩwendete syana syake mũno. Nĩwamendete ana-
a-iny'a elĩ mũno. Aĩna ndũũ ya vakuvĩ mũno na eitu-
a-iny'a make atatũ. Nĩwamaetie mũsyĩnĩ wa Ilovi. Nĩwamavingũie
nduka namo matana mũno.

Wangarĩ nĩwaendeeie na kũvanda mĩtĩ. Nĩwaendeeie na
kũsoma na akwata ndikilii yake ya katatũ. Vayaĩ mũndũ mũka
ũngĩ waĩ aneeka ũu nthĩ ya Kenya yonthe. Amina kũkwata
ndikilii ya katatũ nĩwaendie Kũsomethya univasĩtĩ.

Amanyĩw'a onthe univasĩtĩ nĩmamwĩsĩ. Nĩwamasomethasya
masomo maingĩ. Namo nĩmamwendete mũno. Amatavya kana
ti mũvaka methĩwe na ndivuloma nĩkana mavande na kũsũvĩa
mĩtĩ. Nĩwamanengĩe mbeũ ya mĩtĩ mavande mawĩthyũlũlũkonĩ
ma univasĩtĩ.

Syomĩtĩ nĩwatwĩkie vulovesa. Kĩla Mwene nthĩ wa Kenya nĩwamwĩsĩ. Andũ ma Īhithe matyaĩ mamba kwĩvitha nongi. Andu onthe maneeneaa Wangarĩ, mwĩitu woo. Īsyĩtwa yake nĩyamanyĩkie ikotonĩ syonthe sya nthĩ ya Kenya.

Nĩwambĩsye itanda syamĩtĩ nthĩ yonthe. Nĩwamanyĩsye aka ũndũ wa kwosania mbeũ ya mĩtĩ. Amamanyĩsya kana mbeũ ya mĩtĩ ĩla mavandaa nĩ mbeũ ya mũuo. Īndĩ nĩvo mambĩsye itanda sya mbeũ ya mĩtĩ ndũanĩ syoo.

Īvindanĩ ya mbua, nĩmavandaa mbeũ sya mĩtĩ mĩũndanĩ. Nĩmavandaa ingĩ ũĩĩnĩ. Na ĩvindanĩ ĩvũthũ andũ meethĩwa na ngũ mbĩanu. Meethĩwa na makaa meanu. Andu onthe maneeneaa ũseo wa Wangarĩ, vulovesa wa mĩtĩ.

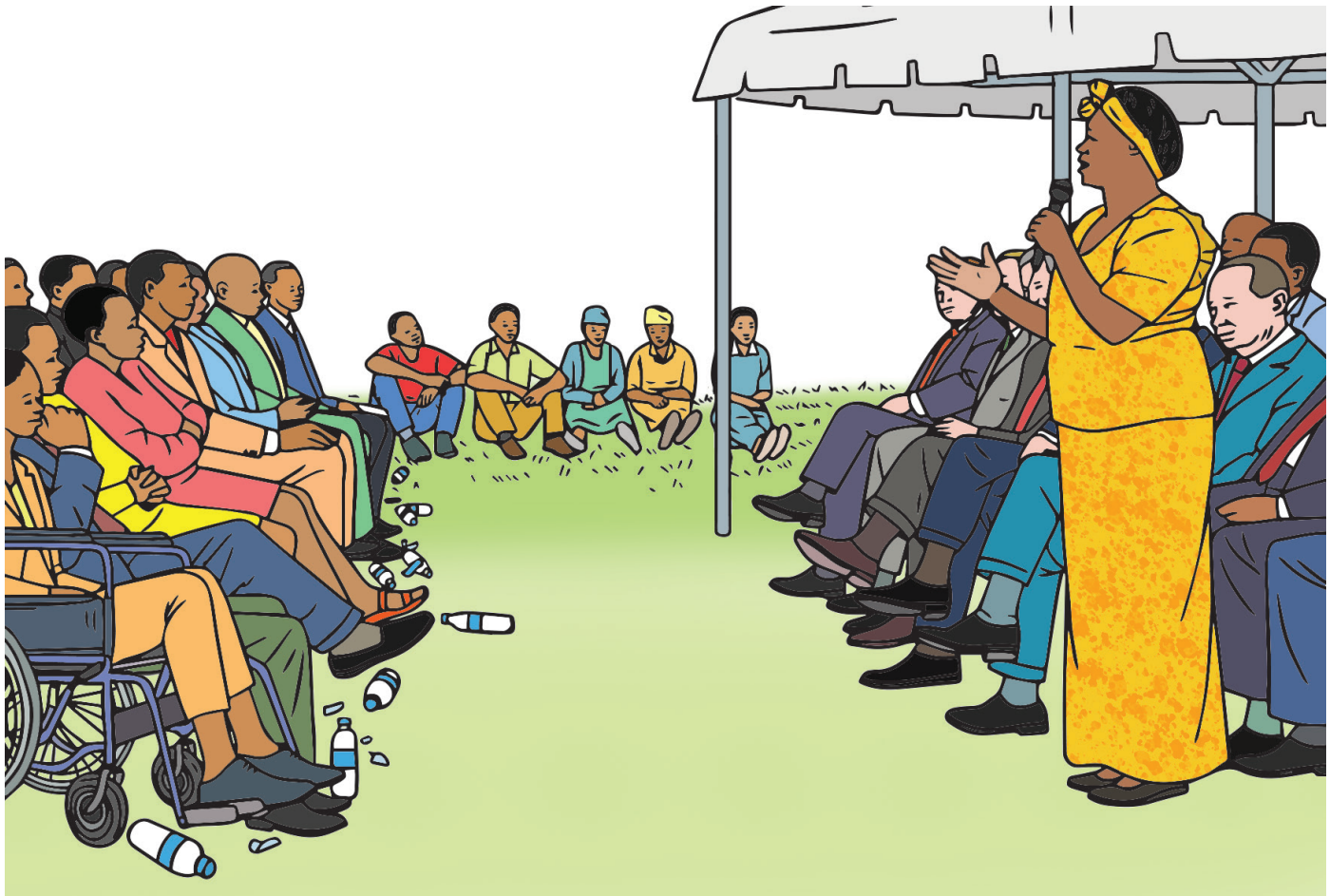
Vulovesa Wangarĩ
nĩwatumie andũ aingĩ
methĩwa na kũsũanĩa kelĩ
mbee wa kũtema mĩtĩ.
Ndendaa mĩtĩ ĩitemwa
nĩkana andũ make myako.
Endaa kwĩthĩwa na mũuo na
mawĩthyũlũlũko. Nĩwendaa
andũ mekale na mũuo.
Nĩwaendie nthĩ nyingĩ sya
nza wa Kenya.

Andũ aingĩ mũno nthĩ
syonthe nĩmeew'ie kĩla
waendee na kwĩka.
Wangarĩ nĩwatavisye
andũ yĩũlũ wa wĩa wake

mawĩthyũlũlũkonĩ. Nĩwasomethisye andũ aingĩ, na aandĩka
mavuku maingĩ mũno. Andũ ma kĩsio kya ũteti kya Tetu
mamũsakũa kwĩthĩwa mũmbũnge woo.

Nĩwatw'ĩkie mũnini wa mũnene wa kũũngamĩa maũndũ
ma mawĩthũlũlũko (*Minister wa Environment na Natural
Resources*). Nĩwendeeiw'e nĩ kwĩthĩwa mũsumbĩ wa nthĩ ya
Kenya. Andu aingĩ nĩmamũkwatie kw'oko. Wonanio wake waĩ
mũtĩ wa mwaa. Syomĩtĩ nĩwendie kũtw'ĩka mũsumbĩ.

Syomītī nīwakwatie mīthīnzīo mingī. Andū nīmatanīe wīa wake kwoondū wa mawīthyūlūlūko na mūuo. Nīwendaa mawīthyūlūlūko matheu kwondū wa kīla mūndū. Mūthenya ūmwe Vulovesa Wangarī nīwamanyīasya andū kīwanzanī. Kwaī mūthenya waīna sua īvyū mūno. Aeni nīmanengiwe kīw’ū kya kūnywa kī sūvanī. Īla waūngamie kūneena, amaseng’ya aeni mūno:

“Sisya yīīva īthangū ya ūsīilo ya sūva wa kīw’ū kyaku.”
Amakūlya.

“Nīona me mawīthyūlūlūkonī maku, kana tīw’o?” Vulovesa Wangarī nīwamakūlilye.

Aeni nīmeewie nthoni. Kīla ūmwe oosania mathangū na sūva ila mekītye nthī.

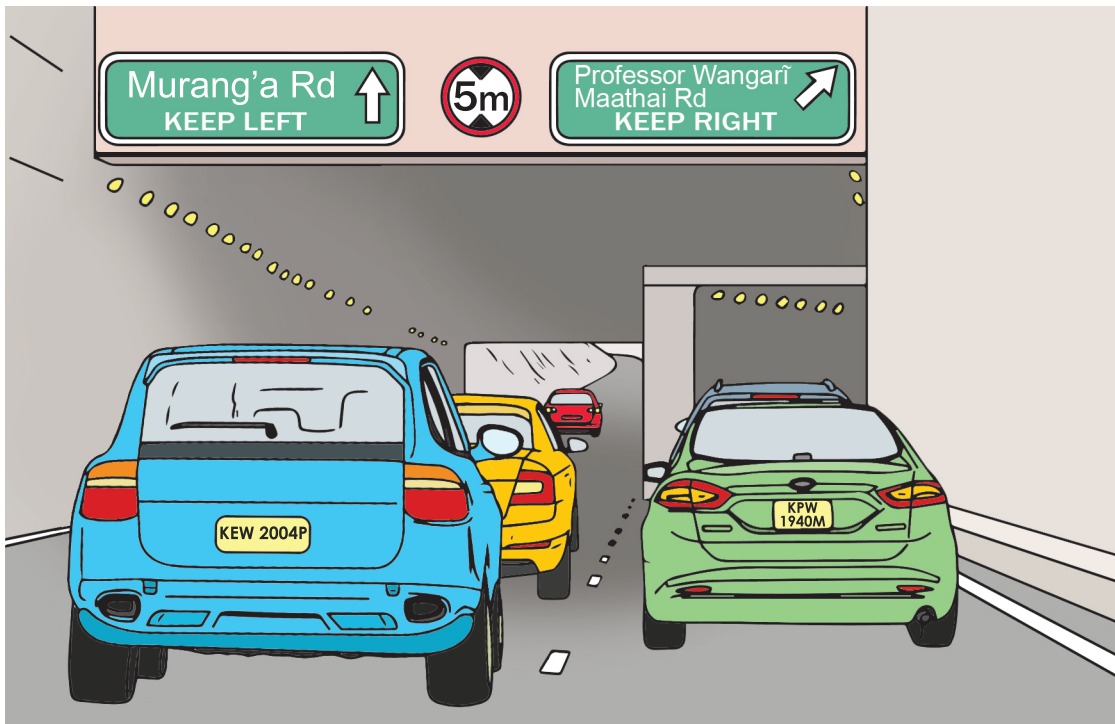

Maũndũ angĩ maseo mũno kwoondũ wa Syomĩtĩ maĩ nzĩanĩ. Ũndũ ũũ weethĩwe ĩla Vulovesa Wangarĩ Muta Maathai wasindie mũthĩnzĩo wa mwaka wa 2004 wa “*Nobel Peace Prize*”. Anengiwe mũthĩnzĩo na akumw’ a kwoondũ wa kũkitĩa mawĩthyũlũlũko na mũuo. Nĩwe waĩ mũndũ mũka wa mbee kuma Avilika kũsinda *Nobel Peace Prize*. Nake eethĩwa na ũtanu mwingĩ mũno.

Ene nthĩ onthe ma Kenya matanĩa ũsindi wake mũno. Avilika yamũtanĩa. Atongoi aingĩ kuma nthĩ sya nza wa Kenya mamũtanĩa kwoondũ wa ũsindi ũsu. Nake ndaaekea wĩa wake vau. Nĩwaendeeie na kũmathuthya andũ mavande mĩtĩ.

Vulovesa Wangarĩ Maathai nĩwanenganie ũkewa wa kasũni kanini kala kavonokisye kĩtheka kĩnene kuma mwakini. Nake we Mwene nĩwatetheeisyewa kwa kũvanda mĩtĩ mingĩ. Wai mũthenya wa kyeva ĩla Vulovesa Wangarĩ Maathai watũtiie. Aĩna ũkũũ wa myaka mĩongo mũonza na ũmwe (71). ĩsandũkũ yake yaseũvĩtw'e na makangaa na mĩangi. Ũtwi wake wai kana vai mũtĩ waaĩle kũtemwa kũmũseũvĩsya ĩsandũkũ ya mbwaũ. ĩsandũkũ yake yavw'ĩkĩtwe na kĩvevelo kya kenya.

Ũmwe wa anyanya make nĩwaisye “Ethĩwa vai wa kũmũkũnĩa mbĩ mũndũ mũka ũyũ mũnene wa Avilika, mĩtĩ nĩnĩũmũkũnĩa mbĩ.”

Andũ amwe nĩmasyaa kana ĩvinda ya mathiko make, mũtĩ ũmwe Nyeri nĩwetie mbũsĩ sya methoi! Kuma atũtia, maũndũ maingĩ nĩmekĩtwe ndaĩani yake kũndũ kwingĩ nthĩ yonthe. Vaa Kenya lelũ ũmwe nĩwavĩndũiwe ĩsyĩtwa kuma “Lelũ wa kĩtheka” (*Forest Road*) na kwĩtwa Lelu wa Vulovesa Wangarĩ Maathai.

